
PAKOLAISTEN MAAILMA

Harto Hakovirta, *Third World Conflicts and Refugeism. Dimensions, Dynamics and Trends of the World Refugee Problem. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Scientiarum Socialium*, 32. 1986. Helsinki 1986, 160 s.

Harto Hakovirta, *Pakolaisuus, maailman ongelma, meidän ongelmamme*. Kustannus 54. Tampere 1989, 135 s.

Harto Hakovirran maailman pakolaisongelmaa käsittelevän kahden teoksen arvioinnissa vertailukohtaksi voi ottaa muualla maailmassa tästä aiheesta tehdyn tutkimuksen, kirjoittajan oman aiemman tuotannon ja tutkimuksen suuntautumisen ja suomalaisesta aihepiiristä kirjallisuudesta lähinnä Heikki Wariksen parikymmentä vuotta sitten ilmestyneen kirjasen 'Aikamme maailman pakolaisongelma'. Oma mielenkiintonsa on myös kahden tässä tarkasteltavan kirjan keskinäisellä vertailulla; toinen niistä on akateemisesti tieteellinen, toinen suurelle yleisölle laadittu yleisesitys.

Hakovirran tuotannossa ja tutkijaprofiilissa pakolaisongelmaa käsittelevät teokset ovat uusi aluevaltaus. Onhan hänen aiempi tuotantonsa pääasiallisesti painottunut Suomen ja muiden puolueettomien maiden ulkopoliittikaan — onneksi hän ei tätäkään aihepiiriä ole jättänyt, mistä osoituksena tuore puolueettomia vertaileva teos — integraatioproblematiikkaa ja turvallisuuspolitiikkaa, vaikka on alusta pitäen myös harrastanut kansainvälisen

politiikan teoreettisten ja metodologisten kysymysten pohtimista.

Hakovirran englanninkielinen teos on tervetullut myös siltä kannalta, että se paikkaa pahaa aukkoa kansainvälisen politiikan tutkimuksessa yleensä. Hakovirta osoittaa muutaman lähteen avulla luotettavasti, miten vähän aihepiiriä on yleensäkin tutkittu. Kun ottaa huomioon teoksen teoreettisen ambitiotason ja käsitellyn aineiston empiirisen laadun ja käsiteltävän, tutkimuksen arvo nousee entisestään. Joiltakin osin kysymyksenasettelut — ja niinpä vastauksetkin — ovat uniikkeja. Ja tämä kaikki maailmaa ravistelevan merkittävän ongelman osalta!

Tutkija itse luonnehtii tosin ambitiotasoaan vaatimattomaksi: "to construct a general model around which relevant empirical research can be structured", ja "shedding further light on the nature of the world refugee problem in terms of major dimensions and trends as well as the dynamic causation". Kunnianhimoisempi tavoite kirjoittajan mielestä olisi testata mallia, kun tässä tyydytään tarkastelemaan teoreettisen mallin ja todellisuuden yhteensopivuutta. Tutkija rakentaa perusmallin viidestä komponentista: konfliktitilanteet, pakolaistilanteet, pakolaistilanteiden hallinta ja ratkaisu, pakolaisten järjestäytyminen ja pakolaistilanteiden kansainvälistyminen. Jokaisesta komponentista kulkee nuolia jokaiseen muuhun. Kirjoittaja toteaa: "To transform the model into a theory, it would be necessary to decompose each of the five components into a sufficient number of operationalised variables and to connect them within and between the components by a systematic set of abstract definitions and hypotheses". Tällaisen urakan Hakovirta jättää tulevan tutkimuksen huoleksi ja tarkastelee — "vain muutoin" — systemaattisesti komponenttien suhteita. Mielestäni tässä on turhaakin vaatimattomuutta. Esiitetty malli riittää hyvin systemaattiseen tarkasteluun enkä ole lainkaan vakuuttunut että yllä luonnehditun kaltaista operationaalisoitujen variaabeleiden, abstraktien määritelmien ja hypoteesien rakennelmaa tarvitaan edes vastaisuudessa.

Tutkimuksen empiirinen materiaali koostuu kolmestakymmenestä kolmesta tapauksesta 1950-luvun puolivälistä 1980-luvun alkuun. Kirjoittajan mukaan tämä on noin neljä viidennestä tuon aikavälin kolmannen maailman yli 50 000 pakolaisen tilanteista.

Neljä viidennestä näyttää kovin hyvältä ja 33 tapausta muodostaa valtavän aineiston, mutta rajaukset ovat ongelmallisia. Ensinnäkin kannattaa panna merkille tuo 50 000 pakolaisen raja; kirjoittajankin mukaan on 'lukemattomia pakolaistilanteita' joissa pakolaisten määrä on vähäisempi. Vaikkei niitä ehkä olekaan lukemattomia, niin suuri joukko pakolaistilanteita karsiutuu empiirisestä analyysistä pois. Tämän lisäksi analyysin ulkopuolelle suljetaan kuitenkin myös todella merkittäviä pakolaisvirtoja kuten koko Palestiinan pakolaisongelma ja Kiinan vallankumouksen, Korean sodan, Vietnamin sodan, Biafran sodan tuottamat pakolaisvirrat. Hakovirta sanoo poisjätettyjen tapausten olevan 'fairly unique, isolated or only marginaly relevant refugee situations'. Tätä arviota ei voi pitää perusteltuna, ja jos tehdään vertailevaa tutkimusta, miksi

jättää epätyypilliseksi arvioitua pois. Poisjättämisen perusteiksi kirjoittaja sanoo tilastollisen informaation riittämättömyyden, UNHCR:n puuttumisen tai marginaalisen relevanssin.

Minusta näyttää siltä, että tuo UNHCR:n läsnä- tai poissaolo kriisien käsittelyssä on ratkaisevasti ohjannut aineistovalintaa. Luultavasti on niin, että kun käytetty aineisto nyt on yhdestä ja samasta lähteestä, se on pääosiltaan vertailukelpoista, vaikka kirjoittaja toteaaakin esimerkiksi satojentuhansien suuria arviointieroja joissakin tapauksissa. Voi kysyä eikö muistakin lähteistä olisi saanut tässä virhesuuruusluokassa vertailukelpoista aineistoa, esim. kun tilanteiden vakavuuden ylin luokka on 'very large scale situations: 750 000 refugees or more'. Onko perusteluita syytä pitää esim. UNRWAn tilastoja epävarmempina kuin UNHCR:n?

Empiirinen analyysi on vankkaa ja huolellista työtä. Hakovirta tarkastelee pakolaistilanteiden ulottuvuuksia ja trenejä monin eri muuttujin, rakentaen niistä kriisien vakavuutta luonnehtivan patterin, jossa otetaan huomioon niiden laajuus, kiireellisyys, kesto ja tulos. Tältä pohjalta hän myös sivuekskursina tarkastelee erilaisia pakolaistilanteiden kehityksille.

Teoksen nimikkeen mukaiset pääluvut liittyvät kolmannen maailman konfliktien ja pakolaisuuden välisen suhteen tarkasteluun korrelaatioanalyysin avulla — jossa tarkastellaan sodan, repression ja konfliktien kehittymisen yhteyksiä pakolaisuuteen — sekä konfliktien, sissi-liikkeiden ja pakolaistilanteiden välisen suhteen eritteilyyn. Myös nämä luvut on huolellisesti ja monipuolisesti tarkastellen rakennettu. Jälkimmäisen luvun aihepiirin kirjoittaja toteaa usein jääneen pakolaisuutta koskevassa kirjoittelussa tarkastelulta, kun on kiinnitetty huomio ilmiöön humanitaarisena kysymyksenä. Tekijä luokittelee tilanteet ensin koloniaaliseen malliin, jossa siirtomaavallan kanssa vallitsevan peruskonfliktin seurauksena lähteistä pakolaisista vähintään osa organisoituu vapautustaisteluun itsenäisyyden saavuttamiseksi ja kun tavoitteesta onnistutaan, pakolaisongelma voidaan ratkaista paluumuutolla, sekä jälkikoloniaaliseen malliin, josta kehitellään erilaisia varianteja: perusmalli — jossa pakolaiset yrittävät paluuta voimatoimin ja epäonnistuvat; vallankumoukselliset tilanteet ja separatistiset tilanteet.

Tutkimuksen loppuluvuissa tarkastellaan pakolaistilanteiden hallinta- ja ratkaisuyrityksiä; UNHCR:n ja teollistuneiden maiden roolia. Pakolaiskomissarin viraston toiminnasta eritellään toiminnan kasvua, resursseja, ja pyritään arvioimaan onnistumisia ja epäonnistumisia, jälleen varsin vivahteikkaasti ja monin mittarein. Mielenkiintoinen on myös teollistuneiden maiden noudattaman politiikan tarkastelu kahdella perusloutuvuudella: anteliaisuudella ja avoimuudella eli missä määrin ne ovat tukeneet UNHCR:n toimintaa ja missä määrin ne ovat ottaneet vastaan pakolaisia.

Tutkimuksen lyhyehkö 7. luku käsittelee otsakkeen mukaan pakolaistilanteiden kansainvälistymistä. Sisällöllisesti mielestäni kuitenkin kyse on muusta eli kuten kirjoittaja sanoo: 'distribution of international attention'.

Tätä kansainvälistä huomiota tarkastellaan Timen ja New Timesin pakolaistilanteille omistamisen artikkeleiden kautta. Tässä validiusongelmat ovat ymmärtääkseni huomattavia; ensiksi voitaisiin pohtia ao. lehtien valintaa; toiseksi voitaisiin pohtia yleensä lehtien valintaa mittaamaan huomiota; ja kolmanneksi voitaisiin keskustella missä määrin tämä 'kansainvälinen huomio' riittää kattamaan 'pakolaistilanteiden kansainvälistymisen'. Sinänsä yhden amerikkalaisen ja yhden neuvostoliittolaisen lehden sisältöjen vertailuna tämäkin luku on kiintoisa, mutta pakostakin vain pieni sivujuonne.

Tutkimus on kauttaaltaan huolekasta työtä ja paneutuu mielenkiintoisiin kysymyksiin, osin urauurtavastikin kuten todettu. Paikoittain kielessä on huolettomia heittoja: voidaanko pakolaistilanteita kuvata 'from countless perspectives and by countless variables'; entä 'the endless flows of Cuban and Haitian refugees'; entä onko ruandalaisten ajatus paluusta kotimaahan 'earlier revanshist ambitions of return', entä onko 50 000—100 000 pakolaisen tilanne 'small scale' muuta kuin tutkimuksen luokituksessa? Nämä saattavat vaikuttaa vähäpätöisiltä asioilta, mutta yleensä kielen suhteen kannattaa olla strikti ja sensitiivinen. Lopulta, minua on askarruttanut tuo 'refugeeism'; sitä en ole tavannut mistään kirjallisuudesta enkä laajoistakaan sanakirjoista. Jos se on uusluomus, en ole varma sen onnekkuudesta; 'ismi' siinä kuulostaa problemaattiselta, ja voisi olla perusteltua pitäytyä termeissä 'refugee problem', 'refugee situation' jne.

Jos on esiteltyllä akateemisella työllä kiistattomat ansionsa, niin samaa voidaan sanoa Hakovirran tuoreesta suomenkielisestä teoksesta. Senkin tarve on ilmeinen: pakolaisongelmasta keskustellaan vilkkaasti — usein puutteellisin tai olemattomin tiedoin — ja toisaalta Wariksen yleisesitys on jo vanha.

Pääosin uusi teos perustuu mainittuun tutkimukseen, mutta siten että aineiston luonnehdinta, tilastolliset erittelet yms. on jätetty pois ja jäljelle on jätetty kuvaus ynnä verbaalinen selitys. Käsitteilytavaltaan teos kattaa paljolti samat kysymykset kuin aiempi tutkimuskin. Verrattuna tutkimukseen on tästä 1989 ilmestyneestä yleisesityksestä sanottava sekä hyvää että huonoa.

Ensinnäkin, on hyvä että suurelle lukijakunnalle tarjotaan yleisesitys suuresta oman aikamme ongelmasta ja hyvään tutkimukseen perustuen. Varsinkin teoksen alku- ja loppupuolella on jaksoja, jotka tarkoituksella tuovat uusia ja perusteltuja näkökohtia Suomessa tätä nykyä käytävään pakolaiskeskusteluun.

Ongelmia uudessa teoksessa syntyy kahdella tavalla verrattuna tutkimukseen; toisaalta siksi että ei ole kyllin irtauduttu pääteoksen tarkastelutavoista ja toisaalta taas siksi, että popularisoinnissa eräiltä osin on irtauduttu liikaa.

Kun uuden teoksen aihe ei ole 'kolmannen maailman konfliktit ja pakolaisuus' vaan 'pakolaisuus, maailman ongelma, meidän ongelmamme' ja kun tilastollisen aineiston vertailtavuus ei tässä yleisesityksessä enää ole eikä saakaan olla rajaava tekijä, olisi toivonut sisällytettävän myös tutkimuksesta poisjätettyjen pakolaistilantei-

den esittelyn, ainakin kuvauksena; mm. Euroopan pakolaiset ja Palestiinan pakolaiset. Jälkimmäisestä kirjoittaja toteaa sen juontavan juurensa 1940-luvulle ja olevan 'monessa suhteessa oma erilliskysymyksensä, jonka asianmukainen tarkastelu — joka väistämättä muodostuisi mutkaiseksi ja laajaksi — vain turhaan hajoittaisi hahmoteltavaa kokonaiskuvaa'. Tähän argumenttiin ei voi lainkaan yhtyä; Heikki Wariksen pakolaiskirjassa ongelma sai asianmukaisen esittelyn. Hakovirran toistama näkökohta, että 'on varmaan parempi että keskitymme tarkastelemaan yhden avustuselimen työtä ja ongelmia' ei tässä teoksessa ole perusteltu. Yleisesityksessä on vielä vähemmän perusteltua kuin tutkimuksen luokituksessa luonnehtia 50 000—100 000 pakolaisen tilanteita 'pieniksi'; alin luokka — sopusoinnussa 1951 yleissopimuksen kanssa — lähtisi yksittäisestä pakolaisesta joka pakenee vainoa tai sota.

Suomenkielisessä teoksessa on tekstissä valitettavasti sellaisia ilmauksia, jotka eivät perustu tutkimukseen, ovat epätasällisiä tai epäonnistuneita. Onko oikein esimerkiksi luonnehtia kolmannen maailman hallitsevaksi kehitysuuntaukseksi 'erityyppisten sotilashallintojen leviäminen...' niin että 'valtaosa kolmannen maailman maista on nykyisin suoraan tai epäsuoraan sotilashallinnon alla', kun esim. 1980-luvun hallitseva virtaus kautta latinalaisen Amerikan on ollut demokratisoituminen ja sotilashallitusten kukistuminen? Kuudennen luvun otsikko 'Konfliktien ja pakolaisuuden keskinäiset kytkennät — pakolaisuus itsensä aiheuttajana' on mielestäni pahasti epäonnistunut, koska keskinäinen kytkentä eli se että osa maanpakoon lähteneistä organisoituu poliittisesti ja sotilaallisesti ei ole lainkaan sama kuin että pakolaisuus olisi 'itsensä aiheuttaja'! Yhtä epäonnekas on saman jakson luonnehdinta, että käsitteet "pakolaisorganisaatio" ja "sissiorganisaatio" kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa. Käsitteinä ne on osallista pitää erillään toistaan ja analyysikin hyötyy siitä, että tarkastellaan miltä osin mitkään pakolaisryhmät missäkin konflikteissa organisoituvat 'sisseiksi' — niinkuin Hakovirta tutkimuksessaan oikein tekeekin.

Uuden kirjan viimeisessä luvussa Hakovirta lyhyesti tarkastelee pakolaisavun motiiveja ja orastavaa kansainvälistä etiikkaa. Tämä jakso on tervetullut ja olisi saanut olla laajempikin sekä myös suoranaisemmin suomalaisenkin keskusteluun puuttuva. Kaikkinensa ja eri toten empirisen käsittelyn runsauden kautta Hakovirran esityksellä on siihen paljonkin annettavaa. Kunhan kirja pääsee toiseen painokseen, kannattaisi rakentaa se kattamaan koko Wariksen käsittelemä problematiikka ja popularisoiduissa yleisesityksessä voisi yrittää tyylillisestikin tavoitella Wariksen esitystavan humaania lämpöä.

UNTO VESA